

ΣΛΦΒΦ

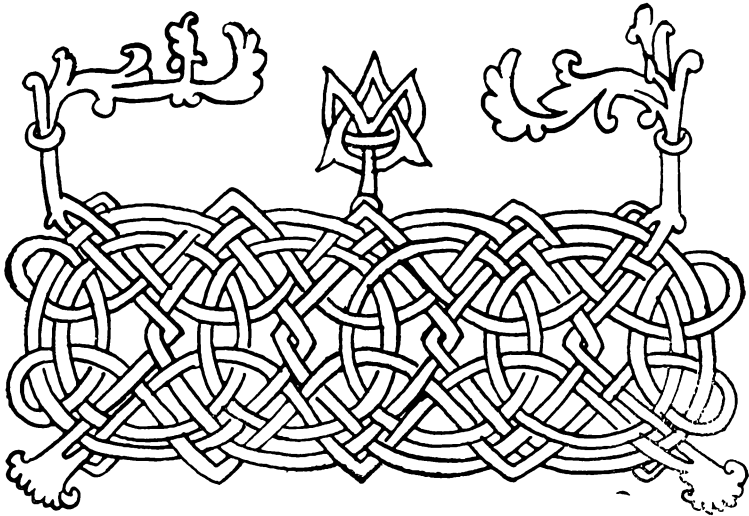
Ο ΠΟΛΚΥ
ΓΦΡΕΒΙΜ

СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ

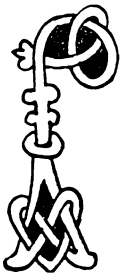
Поема з XII. ст. у перекладах на нинішню мову.

Редакція і вступна стаття
БОГДАНА ЛЕПКОГО

Накладом Українського Видавництва, Краків, Райхсштрассе 34
Verlag: Ukrainischer Verlag, Krakau, Reichsstrasse 34
Друкарня „Поспішна“, Краків, Райхсштрассе 34. Тел. 147-86
Buchdruckerei „Pospieszna“ Krakau, Reichsstr. 34. Fernruf 147-86.

**ПРО
„СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВИМ”, ЙОГО ЗМІСТ
І ЗНАЧІННЯ, ПРО ЙОГО АВТОРА Й ВІДКРИТТЯ
ТА ДАЛЬШУ ДОЛЮ ПОЕМИ.**

оку 1183 ходив Великий Київський Князь Святослав на половців, побив їх і захопив у полон половецького хана Кобяка. Князі: Ігор (із Новгороду Сіверського), Всеволод (із Трубчевська), Святослав (із Рильська) та син Ігоря Володимир у похід цей не ходили і щоліш вчасною весною 1185 року вибралися самі на половців.

Не відстрашила їх ані соняшна затьма, ані несподівано гаряча весна, що випалювала степову траву. Вони сказали собі, що з дороги за ніщо в світі не повернуть і пішли в напрямі Дону.

В першій бою, в п'ятницю, побили половців. Набрали багато бранців і чимало всякої воєнної добычі: кожухів, оксамитів, тканин.

Але другого дня дуже рано, стали на них наступати з усіх сторін половці.

Билися день, билися другий, а третього коло полудня поникли Ігореві стяги.

Не був це програний бій, а жахливий погром. Мало хто вернувся живий додому, багато полягло, інші попалися в полон. Князь Ігор також. Його брат Всеволод, Буй-Туром званий, і син Ігоря Володимир, перебували там два роки, Володимир Ігоревич одружився з донькою половецького хана Кончака, вона вихристалася і приїхала з ним до його батьківщини.

Князь Ігор утік скоріше з полону. По одинадцятьох днях мандрівки з'явився він у своїм дворі на превелику радість своєї дружини Євфрозинії, доньки галицького князя Ярослава Осьмомисла, що дуже за ним тужила, та вітху своїх людей.

Оцю історичну подію, докладно переказану нашими літописами, взяв собі за тему невідомий нам ближче великий поет до своєї чудової поеми, до „Слова о полку Ігоревім”.

Він не розказує широко про похід Ігоря, про його бої, про полон і втечу, тільки кладе нам перед очі цілу низку картин коротких, але сильних, що вражають нас рухом, барвами, настроями.

Такі картини, як зустріч із Всеволодом, соняшна за-тьма, нічний похід степами, бій, утеча з полону — западають глибоко в тямку читача.

Між образи вставлені рефлексії, спомини, ліричні ін-термецца і такі драматичні монологи, як незрівняний „Плач Ярославни”. Поет не роздумує над якимсь моментом, не розводиться над якоюсь подією, але дає нам діалоги й гуртові сцени, наче в театрі. Так зробив він у „Сні Свято-слава”.

В дії живу участь бере теж і природа. Вона не тільки спочуває з людьми, але й діє разом із ними, ставиться при-

хильно до них, або вороже. Краєвид також живе разом із людьми, він — не декорація, а вияв природи.

Два первні, добрий і злий, прихильні й ворожі вищі сили, Дажбог і Див, безнастанно дають про себе знати. Сам похід Ігоря не така то вже важна подія, подібних було чимало, навіть багато важніших, як от нпр., напад Андрія Боголюбського на Київ 1169 р. Але нещасний бій Ігоря над Каялою 1185 р., це один із епізодів тієї довголітньої боротьби, яку вели наші предки із степовиками, обороняючи себе й цілу Європу перед дикою навалою. Отак це тема гідна поеми, гідна того високого тону, що його находимо в „Слові о полку Ігоревім”.

Хто його написав? Рукопису не маємо, був тільки один відпис, так і цей підчас пожежі Москви 1812 р., як не згорів, то запропастився. Але з того, що в поемі виступають поганські боги, а тільки раз є згадка про Матір Божу Пирогощу, як також із того, що знаходимо в ній більше аналогій до народньої, ніж до староцерковної літератури, маємо підстави думати, що був це чоловік світський, близький до княжої верстви, скорше лицар, або дружинник, аніж двірський співак. Він одних князів хвалить і ставить дуже високо, як от нпр., галицького князя Ярослава Осмомисла, або київського Святослава, а інших ганить та не боїться назвати їх самолюбями й коромольниками. Двірський співак був би більше здержливий. В автора „Слова о полку” слідна свідомість високого завдання, яке Бог наклав на співця-віщуна і те завдання хоче він виконати якнайкраще, не оглядаючися на ласку й неласку князів.

З того, що так звеличав Ярослава Осмомисла і його доньку, Ігореву дружину Євфрозинію, можна вносити, що не був для них чужий. Може приїхав з Ярославною із галицької землі на Сіверщину, як дворянин, як один з її лицарів, або навіть, як її свояк, може ходив разом з Ігорем у цей нещасливий похід, може належав до тих небагатьох учасників походу, що їм поталанило спастися і вернутися додому? Може, вернувшись, скоро написав свою поему

й тому вона така свіжа, тому в ній так багато чуття і так мало спокійної, широкої розповіді. Читач так і чує, що автор був під свіжим вражінням подій.

І в мові, якою написана поема, так багато спільного з галицькими говорами, що заки ближче досліджено „Слово”, деякі вчені вважали його навіть „польським твором”.

Та хоч не знаємо доказно хто був автором „Слова”, то можемо сміло сказати, що це був чоловік освічений, знав він письменство, знав і народню пісню. Брав із неї порівняння, образи, приповідки, може навіть і цей речитативний ритм, такий близький до ритму українських голосінь. Оці впливи народньої поезії на „Слово о полку” розробили вже доволі старанно наші літературознавці, але над тим, що взяла наша народня поезія із „Слова о полку”, ще мабуть ніхто не думав. А що впливи не були односторонні, це певне. Міг наш невідомий великий співець знати Гомера, але під його безпосереднім впливом, як це думав Вяземський, він не перебував, ані під впливом Йосипа Флавія, як намагався впевнити нас Барсов, не наслідував пізньо-візантійської доби, як переконував Всеволод Міллер, ні скандинавських заг, при чім обстоювали Полевої, Давідов, Погодін, Жданов і ін. Так само бракує нам доказів на споріднення „Слова” з „Піснею про Ролянда” (гіпотези Каллаша) і з „Нібелюґами” (див. Староруська література” Владімірова).

Автор був завеликий поет, щоб когось наслідувати. Історію знав чудово, а в сучасній йому політиці, в княжих порахунках, орієнтувався якнайкраще. Мав ум незвичайно бистрий, тимто й легко здіймався на вершки людської думки, з яких можна оглядатись далеко поза себе й передбачувати майбутнє, залишаючи на боці злободневне. Звідси той його віщий тон і тривога за майбутнє свого народу. Любив свій край і бачив, що короткозорість князів, їхня сварня та й незгідливість ведуть його до згуби.

Бачив рідну землю столочену копитами наїздника, бачив поруйновані городі й села, побитих або поневолених своїх земляків, — одним словом замість добра бачив біду, замість слави — нечесть. І віщий його ум задрижав, а добре серце затривожилося. „Слово о полку...” — це власне один такий могутній крик тривоги: „Отямтеся! Дивіться — Азія на нас іде! Орди заливають нас, мов потопа, палять городи й села, руйнують надбаня нашої культури, грозять неволею, — а ви й далі воюєте з собою! Сваритесь за межу, видираєте один одному малий шматок землі, щоб втратити цілу країну! Бо й далі маєте на думці тільки ваше власне добро, власні достатки й власні почесті! Що вас батьківщина обходить?!

— „Покайтеся, бо хто знає, чи за хвилину не буде вже запізно. Схаменіться, князі, близькі й далекі, забудьте свої обиди й гніви, зєднайтеся в ім'я слави й оборони рідної землі та спішіть їй на поміч! Навіть ти, Ярослав Осьмомисле з Галича, хоч як далеко сидиш на своїм золотокованім престолі, спіши рятувати свого зятя Ігоря, бо всі ви — князі того самого народу!”

Хоч як давно вирвалися ті слова з широкої груді віщого поета, то все ж лунають вони донині. Ще й нині вдумливого й уважного читачеві „Слова о полку” здається, що хтось невідомий йому ближче, але дуже й дуже дорогий, бо рідний, промовляє до нього з глибини віків оцими глибоко з душі добутиими словами.

Велику силу має „Слово о полку” — силу зворушувати народню совість, міць розвітлювати темряву й ніякий інший твір нашої літератури, окрім деяких Шевченкових, такої сили немає. Це виїнятковий, зовсім виїнятковий твір, в яким глибінь чуття рівнається висоті думки, в яким знання розвітлює дорогу перед ясновидінням, в яким реальне життя перетоплюється в хрустальні форми мистецького архитвору.

*

Відкрив „Слово” р. 1795. граф Олексій Мусін Пушкін, оберпрокурор св. Синоду, великий любитель старовини. Він купив його, як сам казав, від Йоїла, ігумена Преображенського монастиря в Ярославі. Містилося „Слово” в книзі, що мала надпис „Хронограф”. Були в ній, ще три перекладні повісті, літопис і хронограф.

Перша вістка про таке цікаве відкриття появилася в гамбурзькій часописі „Spectateur du Nord” за жовтень 1797 р. Разом із двома вченими відчитав „Слово” Мусін-Пушкін та видав його 1800 р. Зготовлено також докладний відпис рукопису для цариці Катерини, але цей відпис віднайдено геть пізніше.

„Слово о полку” викликало велике зацікавлення між ученими та на жаль, як ми згадували, р. 1812 підчас пожежі Москви згоріла палата Мусіна-Пушкіна і — „Слова” не стало.

Тоді то й виринуло питання, що може „Слова” й не було, що може це був плягіят, підрібка, зроблена самим Мусін-Пушкіном, або кимсь із близьких йому людей. При таких нагодах все найдуться всякі малодухи й маловіри, що підіймуть таке питання. А мав Пушкін і своїх особистих ворогів, що радо кидали йому каміння під ноги.

А не забуваймо, що між московськими й петербурзькими вченими було тоді вже доволі сильно розвинене суперництво, і як одні казали „чорне”, то другі говорили: „ні, біле!”

В інших знову кругах приходила до слова національна нехіть і разом із тим, як „Слово” щораз більше признавали твором українським, вороги українства починали вважати його підрібною, бо як же можна допустити до того, щоб українці вже в XII. столітті мали такий твір, що його проф. Брікнер назвав найціннішою перлиною всього слов'янського середньовіччя.

Ще й недавно появлялися відокремлені голоси, що оспорювали автентичність „Слова”, але зате виступила за

ним ціла низка найславніших учених філологів та істориків, які ані на хвилину не сумнівалися, що воно автентичне. Для нас безперечно цікаво знати, як віднеслися до „Слова” три найбільші словянські поети. Отож Пушкін у примітках до свого перекладу „Слова” на московську мову каже: „Кто изъ нашихъ писателей въ XVIII. вѣкѣ могъ имѣть на то довольно таланта? Карамзинъ? Но Карамзинъ не поетъ. Прочіе не имѣли всѣ столько поэзии, сколько находится оной въ планѣ ея, въ описании битвы и бѣгства”. Міцкевич посвятив „Слову” свій XIV і XV університетський виклад, а про те, як відчув і зрозумів старинного духа нашої поеми Шевченко, свідчать його незрівнані переклади. Так тоді три найбільші словянські поети ані на хвилину не сумнівалися, що „Слово” не підроблене, лиш автентичне, а кому ж більше можна вірити в тім питанні, як не їм? Як же вони могли б не пізнати голосу великого поета з XII. століття? Як могли б ці велетні словянщини дати себе піддурити якомусь невідомому ближче плягіяторові?

І не тільки те. В 50 роках минулого століття відкрили т. зв. „Задонщину”, російський пам’ятник з кінця XIV. ст., на яким безперечно видко сильні впливи нашого „Слова”. До того автор, чи переписувач „Задонщини” в деяких місцях „Слова” не зрозумів і зробив з Бояна боярина, а „уже за шеломянем еси” переклав на „за Соломоном еси”. Так само на деяких інших, пізніше відкритих пам’ятниках, видко безперечний вплив „Слова”.

Ні, тільки люди упереджені, або вроджені недовірки, або такі, що все шукають дір на цілому, можуть сказати, що „Слово о полку” не є твором правдивим, лиш підробленим. Хто ж уміє вслухуватися в голос давнини, хто відчуває, чи він щирий, чи ні, хто вражливий на справді містецьку красу, тому навіть на гадку не прийде заперечувати автентичности „Слова”. Інше діло з так званими „темними місцями” в „Слові”. Що вони є, цього ніхто не заперечить.

„Слово відкрили у відписі, не в оригіналі і то в відписі Бог знає з котрої руки. Копісти, переписуючи, могли легко не одне зле відчитати й недобре переписати. До того в часах, як відкрили „Слово”, як його перший раз відчитали і р. 1800 вперше видрукували, не було таких учених славістів, як нині, а ті, що були, робили, що могли, але ради все таки не дали, а надто, що рукопис було дуже тяжко відчитати, слова не розділені, брак розділових знаків, багато скорочень, тощо.

Понад сто літ триває праця над поясненням темних місць у „Слові”. Брали в ній участь такі вчені, як Шлецер, Карамзін, Малиновський, Востоков, Буслаєв, Шафаржик, Соловйов, Пипін, Ганка, Ягіч, Гаттала, Жданов, Лютер, Гофман, Абіхт, Маєр і багато інших. З українських учених в першу чергу згадати треба Бодянського, Потєбню, Максимовича, Огоновського, Перетца й Грушевського.

Перекладали „Слово” різні поети на різні мови. Перекладачі також чимало заслужилися для вияснення нашого архитвору, а були між ними й такі геніяльні поети, як Шевченко й Пушкін.

А все ж таки багато темних місць залишилося донині, і наша знаменита поема нагадує нам подекуди старинний мозаїковий образ, в яким бракує деяких пластинок, або вони є, лиш хтось їх пооббивав. Та це лиш частинно, бо як глянути на цілість, то вона ясна. То знов нагадує нам „Слово” старинний дуб у забутому гаю. Які ж то вітри-впливи не летіли до нього і з Греції, й із Скандинавії, і з Ірану, які то птиці не сідали на його галуззі! Але соки тягнув він з рідної землі, з тих нив, які орав наш предок, і з могил, які начиняв він своїм благородним трупом, обороняючи батьківщину.

Хто любить і розуміє голос давнини, хай сяде в тіні того дерева мисли, хай наставить вуха й відчинить серце, а може вчує, як ген-ген, далеко шумить степова трава, як у грізну, чорну ніч невідомими дорогами сунуться в сталь

закуті Ігореві війська. Як лисиці брешуть на їх щити, як бог темряви Див злітає з верху дерева на землю і як хоробрий князь Ігор кличе: „краще нам порубаними, ніж полоненими бути!”

Крізь простори віків, крізь яруги недолі, крізь море сліз і крові, що розлилося з тої пори по наших ланах і степах, летить до нас цей великий, чистий і могутній голос.

СЛОВО О ПЪЛКУ ИГОРЕВЪ, ИГОРЯ, СЫНА СВЯТЬСЛАВЛЯ, ВНУКА ОЛЬГОВА.

Не лѣпо ли ны бяшеть, братіе, начяти старыми словесы трудныхъ повѣстій о пълку Игоревѣ, Игоря Святъславича? Начяти же ся тѣмъ пѣсни по былинамъ сего времени, а не по замышленію Бояню. Боянъ бо вѣщій аще кому хотяше пѣснь творити, то растѣкашеть ся мысію по древу, сѣрымъ вълкомъ по земли, шизымъ орломъ подь облакы. Помняшеть бо, рече, пѣрвыхъ временъ усобицѣ. Тогда пуцашеть ꙗко соколовъ на стадо лебедѣй: который дотечаше, та преди пѣснь пояше старому Ярославу, храброму Мстиславу, иже зарѣза Редедю предъ пълкы Касожьскими, красному Романови Святъславичю. Боянъ же, братіе, не ꙗко соколовъ на стадо лебедѣй пуцаше, нъ своя вѣщія прѣсты на живыя струны въскладаше; они же сами княземъ славу рокотаху. Почнемъ же, братіе, повѣсть сію отъ стараго Владимирера до нынѣшняго Игоря, иже истягну умъ крѣпостию своею и поостри сердца своего мужествомъ, наплънився ратнаго духа, наведе своя храбрыя пълкы на землю Половѣцькую за землю Руськую.

О Бояне, соловію времени! абы ты сія пълкы ущеко-
таль скача, славію, по мыслену древу, летая умомъ подь
облакы, свивая, славію, оба полы сего времени, рища
въ тропу Трояню чресъ поля на горы. Пѣти было пѣснь
Игореви, того внуку: Не буря соколы занесѣ чресъ поля

широкая; галици стады бѣжать къ Дону великому; — чи ли въспѣти было, вѣщей Бояне, Велесовъ внуце: Комони ржутъ за Сулою; звенить слава въ Кыевѣ; трубы трубятъ въ Новѣградѣ.

Стоять сгязи въ Путивлѣ. Игорь ждетъ мила брата Всеволода. И рече ему буи туръ Всеволодъ: одинъ братъ, одинъ свѣтъ свѣтлый ты Игорю, оба есвѣ Святъславича! сѣдлай, брате, свои брѣзьи комони, а мои ти готови, осѣдлани у Курьска напереди. А мои ти Куряни свѣдоми кѣмети, подѣ трубами повити, подѣ шеломы възлелѣяни, конецъ копія въскрѣмлени, пути имъ вѣдоми, яругы имъ знаеми, луци у нихъ напряжени, тули отворени, сабли изѣострены, сами скачють акы сѣрыи влѣци въ полѣ ищучи себе чти а князю славѣ.

Тогда Игорь възрѣ на свѣтлое солнце и видѣ отъ него тьмою вся своя воя прикрыты. И рече Игорь къ дружинѣ своей: братіе и дружино! луце жѣ бы потяту быти, неже полонену быти; а всядемъ, братіе, на свои брѣзьи комони, да позримъ синего Дону. — Спала князю умъ похоти и жалость ему знаменіе заступи искусити Дону великаго. Хошу бо, рече, копіе приломити конецъ поля Половецкаго; съ вами, Русици, хошу главу свою приложити, а любо испити шеломомъ Дону.

Тогда вѣступи Игорь князь въ златъ стремянь и поѣха по чистому полю. Солнце ему тьмою путь заступаше, ношѣ стонуши ему грозою; птичь убудися; свистѣ звѣринѣ вѣста; збися дивъ, кличетъ врѣху древа: велитъ послушати земли незнаемѣ— Влѣзѣ, и Поморію, и Посулію, и Сурожу, и Корсуню и тебѣ, Тьмутороканьскый блѣванѣ. А Половци неготовамаи дорогами побѣгоша къ Дону великому: крычатъ телѣгы полунощы рци, лебеди распужены. Игорь къ Дону вои ведеть. Уже бо бѣды его пасеть птичь по дубію; влѣци грозу въсрожать по яругамъ; орли клеткомъ на кости звѣри зовуть; лисици брешуть на чрѣленя шиты. О руская земле, уже за шеломянемъ еси! Длѣго ночь ирѣкнетъ. Заря свѣтъ запала. Мѣгла поля покрыла. Щекоть

славій успе; говоръ галичь убудися. Русичи великая поля чрълеными щиты прегородиша, ищучи себѣ чти а князю славы.

С заранія въ пятокъ потопташа поганья плькы Половецкыя, и рассушыя стрѣлами по полю, помчаша красныя дѣвки Половецкыя, а с ними злато и паволокы и драгыя оксамиты; орѣтьмами и япончицами и кожухы начаша мосты мостити по болотомъ и грязивымъ мѣстом и всякими узорочыи Половѣцкыи. Чрълень стягъ, бѣла хорюговъ, чрълена чолка, сребрено стружіе храброму Святыславичю. Дремлетъ въ полѣ Ольгово хороброе гнѣздо; далече залетѣло. Не было оно обидѣ порождено ни соколу, ни кречету, ни тебѣ, чръный воронъ, поганый Половчине! Гза бѣжитъ сѣрымъ влькомъ; Кончакъ ему слѣдъ править къ Дону великому .

Другаго дни велми рано кровавыя зори свѣтъ повѣдаютъ. Чръныя туча съ моря идутъ, хотятъ прикрыти Д солнца, а въ нихъ трепещуть си синіи мльніи. Быти грому великому, ити дождю стрѣлами съ Дону великого; ту ся копіемъ приламати, ту ся саблямъ потручати о шеломы Половецкыя, на рѣцѣ на Каялѣ, у Дону великого. О Руская землѣ, уже за шеломянемъ еси! Се вѣтри, Стрибожи внуци, вѣютъ съ моря стрѣлами на храбрыя плькы Игоревы. Земля тутнетъ, рѣкы мутно текутъ, пороси поля прикрывають, стязи глаголютъ. Половци идутъ отъ Дона и отъ моря, и отъ всѣхъ странъ Рускыя плькы оступиша.

Дѣти бѣсови кликомъ поля прегородиша, а храбріи Русичи преградиша чрълеными щиты. Ярѣ туре Всеволодѣ, стоиши на борони, прыщещи на вои стрѣлами, гремлещи о шеломы мечи харалужными! Камо турѣ поскочяше своимъ златымъ шеломомъ посвѣчивая, тамо лежать поганья головы Половецкыя; поскепаны саблями калеными шеломы Оварьскыя отъ тебе, Ярѣ туре Всеволоде. Кая раны, дорога братіе, забывъ чти и живота, і града Чрънигова, отня злата стола и своя милья хоти красныя Глѣбовны свычая и обычая.

Были вѣчи Трояни, минула лѣта Ярославля; были плъци Ольговы, Ольга Святъславичя. Тѣмъ бо Олегъ мечемъ крамолу коваше и стрѣли по земли сѣяше. Ступаетъ въ златъ стремянъ въ градѣ Тъмотороканѣ; той же звонъ слыша давный великій Ярославъ, а сынъ Всеволожъ Владимиръ по вся утра уши закладаше в Чръниговѣ; Бориса же Вячеславича слава на судъ приведе и на Канину зелену паполому постла за обиду Ольгову храбра и млада князя. Съ тояже Каялы Святоплѣкъ полелѣя отца своего между Угорскими иноходъци ко святѣй Софіи къ Киеву. Тогда при Ользѣ Гориславичи сѣяшется и растяшеть усобица ми; погыбашеть жизнь Дажь-Божа внука; въ княжих крамолахъ вѣщи челоувѣкомъ съкратишася. Тогда по Руской земли рѣтко ратаевѣ кикахуть, нѣ часто врани граяхуть, трупіа собѣ дѣляче, а галици свою рѣчь говоряхуть, хотячи полетѣти на уедіе.

То было въ ты рати и въ ты плѣкы, а сицеи рати не слышано: съ зараніа до вечера, съ вечера до свѣта летять стрѣлы каленыя, гримлють сабли о шеломы, трещать копіа харалужныя въ полѣ незнаемѣ среди земли Половецкыи. Чръна земля подѣ копыты костьми была посѣяна, а кровію поляна: тугою въздоша по Руской земли.

Что ми шумить, что ми звенить далече рано предѣ зорями? Игорь плѣкы заворочает: жаль бо ему мила брата Всеволода. Бишася день, бишася другый, третьяго дни къ полуднію падоша стязи Игоревы. Ту ся брата разлучиста на брезѣ быстрой Каялы; ту кроваваго вина не доста; ту пиръ докончаша храбріи Русичи: сваты попоиша, а сами полегоса за землю Рускую. Ничить трава жалошцами, а древо съ тугою къ земли преклонилоса.

Уже бо, братіе, не веселая година вѣстала; уже пустыни силу прикрыла. Вѣстала обида въ силахъ Дажь-Божа внука, вступила дѣвою на землю Трояню, въсплескала лебедиными крылы на синѣмъ море у Дону плещючи, упуди жирня времена. Усобица княземъ на поганя погыбе; ре-

коста бо братъ брату: се мое а то мое же. — И начяша князи про малое се великое мльвити а сами на себѣ крамолу ковати; а поганіи съ всѣхъ странъ прихождаху съ побѣдами на землю Рускую. О! далече зайде соколь, птиць бья: къ морю! А Игорева храброго плѣку не крѣсити. За нимъ кликну карна и жьля поскочи по Руской земли, смагу людемъ мычючи въ пламянѣ розѣ. Жены Рускыя въсплакашася аркучи: уже намъ своихъ милыхъ ладъ ни мыслію смыслити, ни думою сдумати, ни очима съглядати, а злата и сребра ни мало того потрепати. А въстона бо, братіе, Кіевъ тугою а Черниговъ напастьми; тоска розліяся по Руской земли; печаль жирна утече средѣ земли Рускыи. А князи сами на себе крамолу коваху, а поганіи сами побѣдами нарищуще на Рускую землю емляху дань по бѣлѣ отъ двора.

Тѣи бо два храбрая Святъславича, Игорьъ и Всеволодъ, уже лжу убудиста которою; ту бѣше успиль отецъ ихъ Святъславъ грозный великій Кіевскый грозою: бѣшетъ притрепаль своими сильными плѣкы и харалужными мечи; наступи на землю Половецкую, притопта хльми и яругы; взмути рѣкы и озеры; иссуши потоки и болота, а поганого Кобяка изъ луку моря отъ желѣзныхъ великыхъ плѣковъ Половецкыхъ яко вихрь выторже: и падеся Кобякъ въ градъ Кіевѣ, въ гриднищѣ Святъславли. Ту Нѣмци и Венецици, ту Греци и Морава поють славу Святъславлю, кають князя Игоря, иже погрузи жиръ во днѣ Каялы рѣки Половецкыя: Рускаго злата насыпаша ту. Игорьъ князь высѣдѣ изъ сѣдла злата а в сѣдло кощіево. Уныша бо градомъ забралы а веселіе пониче.

А Святъславъ мутенъ сон видѣ въ Кіевѣ на горахъ: синочь съ вечера одѣвахуть мя, рече, чръною паполомою на кровати тисовѣ; чръпахуть ми синее вино съ трудомъ смѣшено; сыпахуть ми тѣщими тулы поганыхъ тлѣковинъ великій женчюгъ на лоно и нѣговахуть мя; уже дьскы безъ кнѣса в моемъ теремѣ златоврѣсѣмъ. Всю нощъ съ

вечера бусови врани възгряху; у Плъсньска на болони бѣша дебрьски сани и несоша ъе къ синему морю.

И ркоша бояре князю: уже, княже, туга умь полонила; се бо В сокола слѣтѣста съ отня стола злата поискати града Тьмутороканя, а любо испити шеломомь Дону. Уже соколома крыльца припѣшали поганыхъ саблями, а самою опуташа въ путины желѣзны. Темно бо бѣ въ Г день: В солнца помѣркости, оба багряная стлѣпа погасоста, и с нима молодая мѣсяца, Олегъ и Святъславъ, тьмою ся поволокоста и въ морѣ погрузиста и великое буйство подаста Хинови. На рѣцѣ на Каялѣ тьма свѣтъ покрыла; по Руской земли прострошася Половци, акы пардуже гнѣздо. Уже снесесе хула на хвалу; уже тресну нужда на волю, уже врѣжесе дивь на землю. Се бо Готьскыя красныя дѣвы вспѣша на брезѣ синему морю, звонячи Рускымъ златомь: поють время Бусово, делѣють мечь Шароканю. А мы уже, дружина, жадни веселіа!

Тогда великій Святъславъ изрони злато слово с слезами смѣшено и рече: о моя сыновчя, Игорю и Всеволоде! Рано еста начала Половецкую землю мечи цвѣлити а себѣ славы искати; нѣ нечестно одолѣстесе, нечестно бо кровь поганую проліясте. Ваю храбрая сердца въ жестоцѣм харалузѣ скована а въ буести закалена. Се ли створисте моей сребреней сѣдинѣ! А уже не вижду власти сильнаго и богатаго и многовая брата моего Ярослава съ Черниговскими былями, съ Могуты, и съ Татраны, и съ Шелѣбиры, и съ Топчакы, и съ Ревугы, и съ Олбѣры: ти бо бесщитовъ съ засапожники кликомъ плѣкы побѣждають звонячи въ прадѣдную славу. Нѣ рекосте: мужаимѣ ся сами: преднюю славу сами похытимъ, а заднюю си сами подѣлимъ. А чи диво ся, братіе, стару помолодити? Коли соколь въ мытѣхъ бываетъ высоко птиць възбиваетъ: не дасть гнѣзда своего въ обыду. Нѣ се зло: княже мы не пособіе. На ниче ся години обратиша: се у Рим кричатъ подѣ саблями Половецкыми а Володимеръ подѣ ранами. Туга и тоска сыну Глѣбову!

Великий княже Всеволоде! Не мыслию ль ти прилетѣти издалеча отня стола поблюсти? Ты бо можеша Волгу веслы раскропити, а Донъ шеломы выльяти. Аже бы ты былъ, то была бы чага по ногатѣ а кощей по резанѣ. Ты бо можеша посуху живыми шерешеры стрѣляти, удалыми сыны Глѣбовы. Ты буй Рюриче и Давыде! Не ваю ли вое зачеными шеломы по крови плаваша? Не ваю ли храбрая дружина рыкають аки тури ранены саблями калеными на полѣ незнаемѣ? Вступита, господина, въ злата стремена за обиду сего времени, за землю Рускую, за раны Игоревы, буюго Святъславича! Галичкый Осмомыслѣ Ярославле! высоко сѣдиши на своемъ златокованнѣм столѣ, подперъ горы Угорьскый своими желѣзными плѣки, заступивъ королеви путь, затворивъ Дунаю ворота, меча бремени чрезъ облакы, суды ряда до Дуная. Грозы твоя по землямъ текутъ; отворяеша Кіеву врата; стрѣляеша съ отня злата стола Салтъани за землями. Стрѣляй, господине, Кончака, поганого кощей, за землю Рускую, за раны Игоревы, буюго Святъславича! А ты, буй Романе и Мстиславе! храбрая мысль носить вас умъ на дѣло. Высоко плаваеша на дѣло въ буести, яко соколь на вѣтрѣхъ ширяся, хотя птицю въ буйствѣ одолѣти. Суть бо у ваю желѣзныи папорзи подъ шеломы латиньскыми; тѣми тресну земля, и многы страны, Хинова, Литва, Ятвязи, Деремела и Половци сулицы своя повръгоша а главы своя подклониша подъ тыи мечи харалужныи. Нѣ уже, княже Игорю, утрѣпѣ солнцю свѣтъ, а древо не бологомъ листвиѣ срони: по Рѣси и по Сули гради подѣлиша, а Игорева храбраго плѣку не крѣсити. Донъ ти, княже, кличетъ и зоветъ князи на побѣду. Ольговичи храбрыи князи dospѣли на брань. Ингварь и Всеволодъ и вси три Мстиславичи не худа гнѣзда шестокрыльци, не побѣдными ль жребіи собѣ власти расхытите? Кое ваши златыи шеломы и сулицы ляцкыи и щиты? Загородите полю ворота своими острыми стрѣлами за землю Рускую, за раны Игоревы, буюго Святъславича!

Уже бо Сула не течеть сребреными струями къ граду

Переяславлю, и Двина болотомъ течеть онымъ грознымъ Полочаномъ подь кликомъ поганыхъ. Единъ же Изяславъ сынъ Васильковъ позвони своими острыми мечи о шеломы Литовскыя, притрепа славу дѣду своему Все-славу, а самъ подь чрълеными щиты на кровавѣ травѣ притрепанъ Литовскими мечи и с хотию на кровать и рекъ: дружину твою, княже, птиць крылы пріодѣ а звѣри кровь полизаша. — Не бысть ту брата Брячяслава, ни другаго Всеволода; единъ же изрони жемчужну душу изъ храбра тѣла чресь злато ожереліе. Унылы голосы трубы трубять Городеньскіи; пониче веселіе. Ярославѣ и вси внуци Все-славли! Уже понизить стязи свои, вонзить свои мечи ве-режени, уже бо выскочисте из дѣдней славы. Вы бо своими крамолами начясте наводити поганыя на землю Рускую, на жизнь Всеславлю; которою бо бѣше насиліе отъ земли Половецкыи.

На седьмомъ вѣцѣ Трояни врѣже Всеславъ жребій о дѣвцию себѣ любу. Тѣмъ клюками подпрѣ ся оконися и скочи к граду Киеву и дотчеса стружіемъ злата стола Кіевскаго; скочи от ныхъ лютымъ звѣремъ въ плъночи изъ Бѣлаграда, обѣсися синѣ мѣглѣ; утрѣ же вознзи стрікусы, отвори врата Новуграду, разшибе славу Ярославу, скочи влъкомъ до Немиги съ Дудутокъ. На Немизѣ снопы стелють головами, молотятъ чеши харалужными, на тоцѣ животь кладуть, вѣютъ душу отъ тѣла. Немизѣ кровави брезѣ не бологомъ бяхуть посѣяни, посѣяни костыми Рускихъ сыновъ. Всеславъ князь людемъ судяше, княземъ грады рядяше, а самъ въ ночь влъкомъ рыскаше; ис Києва дорискаше до куръ Тьмутороканя: великому Хрѣсови влъкомъ путь прерыскаше. Тому въ Полотьскѣ позвониша заутренюю рано у Святыя Софеи въ колоколы, а онъ въ Киевѣ звонъ слыша. Аще и вѣща душа въ дрѣзѣ тѣлѣ, нѣ часто бѣды страдася. Тому вѣщей Боянъ и прѣвое припѣвку смысленый рече: ни хытру, ни горазду, ни птицю горазду суда Божіа не минути. О, стонати Руской земли, помянувшѣ прѣвую годину и прѣвыхъ князей! Того

старого Владимира нелзѣ бѣ пригвоздити къ горамъ Кіевскимъ. Сего бо нынѣ сташа стязи Рюриковы, а друзи Давидови; нѣ розно ся имѣ хоботы пашутъ, копіа поють.

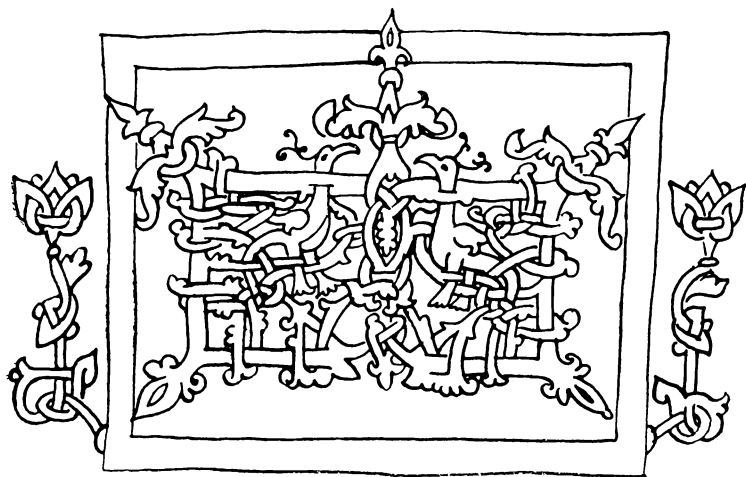
На Дунаи Ярославнынъ гласъ ся слышитъ, зегзицею незнаема рано кычетъ: Полечю, рече, зегзицею по Дунаеви, омочю бегрянъ рукавъ въ Каялѣ рѣцѣ, утру князю кровавыя его раны на жестоцѣмъ его тѣлѣ. Ярославна рано плачетъ въ Путивлѣ на забралѣ а ркучи: О, вѣтрѣ вѣтрило! Чему, господине, насильно вѣши? Чему мычещи Хиновская стрѣлки на своєю нетрудною крилцю на моя лады вои? Мало ли ти бяшетъ горѣ подѣ облакы вѣяти, лелѣючи корабли на синѣ морѣ? Чему, господине, мое веселіе по ковылію развѣя? — Ярославна рано плачетъ Путивлю городу на заборолѣ а ркучи: О, Днепре словутицю! Ты пробиль еси каменные горы сквозѣ землю Половецкую; ты делѣялъ еси на себѣ Святослави насады до плѣку Кобякова: възледѣй, Господине, мою ладу къ менѣ, а быхъ не слала къ нему слезъ на море рано. — Ярославна рано плачетъ въ Путивлѣ на забралѣ а ркучи: Свѣтлое и тресвѣтлое слѣнце! всѣмъ тепло и красно еси. Нему, господине, простре горячую свою лучю на ладѣ вои, въ полѣ безводнѣ жаждею имѣ лучи съпряже, тугою имѣ тули затче?

Прысну море полунощи; идутъ сморци мѣглами: Игореви князю Богъ путь кажетъ изъ земли Половецкой на землю Рускую къ отню злату столу. Погасоша вечеру зори. Игорь спитъ. Игорь бдитъ. Игорь мыслию поля мѣрить отъ великого Дону до малого Донца. Комонь въ полунощи; Овлурь свисну за рѣкою; велитъ князю разумѣти: князю Игорю не быти. Кликну; стукну земля, вѣшумѣ трава, вежи ся Половецкіи подвигоша. А Игорь князь поскочи горностаемъ къ тростию и бѣлымъ гоголемъ на воду: възврѣже ся на брѣзъ комонь, и скочи съ него бусым влъком, и потече къ лугу Донца, и полетѣ соколомъ подѣ мѣглами, избивая гуси и лебеди завтраку, и обѣду, и ужинѣ. Коли Игорь соколом полетѣ, тогда Влурь влъкомъ потече, труся собою студеную росу: претръгоста бо своя брѣзая

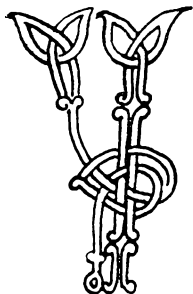
комоня. Донець рече: княже Игорю, не мало ти величія а Кончаку нелюбія, а Руской земли веселія. — Игорь рече: О Донче, не мало ти величія, делѣвшу князя на влънахъ, стлавшу ему зелѣну траву на своихъ сребреныхъ брезѣхъ, одѣвавшу его теплыми мѣглами подѣ сѣнію зелену древу: стрежаше его гоголемъ на водѣ, чрѣнядѣми на струяхъ, чайцами на вѣтрѣхъ. Не тако ли, рече, рѣка Стugna, худую струю имѣя, пожрѣши чужи ручьи и стругы простре на кусту, уношу князю Ростиславу затвори Днѣпръ? Темнѣ березѣ плачется мати Ростиславля по уноши князи Ростиславѣ: Уныша цвѣты жалобою и древо с тугою къ земли прѣклонилося.

А не сороки вѣстрокоташа: на слѣду Игоревѣ ѣздить Гза съ Кончакомъ. Тогда врани не граахуть, галици помлькоша, сороки не трокоташа, по лозію ползаша только; дятлове тектомъ путь къ рѣцѣ кажутъ, соловіи веселыми пѣснями свѣтъ повѣдають. Млѣвить Гза къ Кончакови: Аже соколь къ гнѣзду летить, соколича розстрѣляевѣ своими злаченными стрѣлами. — Рече Кончакъ къ Гзѣ: Аже соколь къ гнѣзду летить, а вѣ соколца опутаевѣ красною дѣвицею. — И рече Гза къ Кончакови: Аще его опутаевѣ красною дѣвицею, ни нама будетъ соколца ни нама красны дѣвице, то почнутъ наю птици бити въ полѣ Половѣцкомъ.

Рекъ Боянъ и Ходына, Святѣславля пѣснотворца старого времени Ярославля: Олгова коганя хоти! Тяжко ти головы кромѣ плечю, зло ти тѣлу кромѣ головы! — Руской земли безъ Игоря. Солнце свѣтитса на небесѣ, Игорь князь въ Руской земли. Дѣвици поють на Дунаи, вьютса голоси чресь море до Кіева. Игорь ѣдетъ по Боричеву къ святѣй Богородици Пирогошей. Страны ради, гради весели. Пѣвше пѣснь старымъ княземъ а потомъ молодымъ пѣти слава: Игорю Святѣславичю, буй туру Всеволоду, Владимиру Игоревичю. Здрави князи и дружина, побарая за христьяны на поганья плѣки! Княземъ слава а дружинѣ. Аминь.

**ПЕРЕКЛАД „СЛОВА О ПОЛКУ ІГОРЕВИМ”
НА НИНІШНЮ МОВУ.
(Прозою)**

и не добре було би нам, браття, почати старими словами сумну повість про Ігорів похід, Ігоря Святославича?

Та почати б нам пісню оцю за подіями теперішніх часів, а не за Бояновим¹⁾ задумом.

Боян бо віщий, коли хотів кому пісню творити, вганяв вивіркою по деревах, сірим вовком по землі, сизим орлом під хмарами.

А коли згадав усобиці давніх часів, тоді пускав десять соколів на стадо лебедів: котру перший сокіл допав, та

¹⁾ Боян — поет; одні кажуть, що це ім'я якогось одного поета, інші, що поета взагалі. Автор „Слова” говорить про нього, як про одиницю.

перша й пісню співала: старому Ярославові, хороброму Мстиславові, що зарізав Редедю перед полками касозькими, красному Романові Святославичеві.

Але ж бо Боян, браття, не десять соколів на стадо лебедів пускав, а свої віщі пальці на живі струни покладав і вони вже самі князям славу рокотали.

Почнімо ж, браття, повість оцю від старого Володимира до нинішнього Ігоря, що скріпив ум силою своєю і загострив серце своє відвагою, наповнився воєнним духом і повів свої хоробрі полки на землю половецьку за землю руську.

Глянув тоді Ігор на світле сонце і побачив усе своє військо тьмою від нього покрите.

І сказав Ігор до дружини своєї: „Браття й дружино! Краще нам порубаними, ніж полоненими бути!”

Всядьмо ж, браття, на свої борзі коні, щоб глянути на Дон синій!”

Запала в ум князеві охота відвідати великий Дон і хотіння це закрило знак поганий.

„Хочу, — каже, — русичі разом з вами зломити спис кінець поля половецького, хочу, або голову свою покласти, або шоломом напитися з Дону!”

Гей, Бояне, соловію старих часів, якби то ти оспівав ці полки! Скакав би ти соловієм по дереву мислі, літав би ти умом попід облаки, звиваючи славу круг цього часу, біжучи слідом Трояновим крізь поля на гори!

Заспівати було б тобі пісню Ігореві, того (Олега) внукові:

— „Не буря занесла соколів через поля широкі — галки стадами летять до Дону великого!”

Чи може так заспівати було б тобі, віщий Бояне, Велесів онуче: „Коні іржуть за Сулою, дзвенить слава у Києві, трублять труби в Новгороді, стоять стяги у Путивлі...”

Ігор жде милого брата Всеволода. І каже йому Буй-Тур Всеволод:

„Один ти мені, Ігорю, брат, один світ світлий, обидва

ми Святославичі! Сідлай, брате, свої борзі коні, а мої вже готові, осідлані коло Курська напереді!

А мої куряни кметі досвідчені: під трубами повіті, під шоломами злеліяні, кінцем списа викормлені; шляхи їм відомі, яруги їм знайомі. Луки в них напняті, тули відчинені, шаблі вигострені, самі ж вони скачуть, як сірі вовки в полі, шукаючи собі чести, а князеві слави”.

Ступив тоді Ігор князь у золоте стремя і поїхав по чистому полі.

Сонце йому тьмою путь заступило. Ніч стогнала грізно й будила птаху. Свист зігнав звірів у стада. Див кличе з верху дерева: велить слухати землі незнаємій: Волзі й Поморю й Посуллю й Сурожу й Корсуневі й тобі, бовване тьмутороканський!

А половці небитими дорогами побігли до Дону великого.

Скриплять їх теліги опівночі, ніби лебеді розпуджені.

Ігор до Дону військо веде.

Птаха в дубині чигає на біду його.

Вовки грізно виють по яругах.

Орли звірів клекотом на кості кличуть.

Лисиці брешуть на щити червоні.

О, рідна земле, вже ти за горою єси!

Довго ніч меркне. Погасла ясна зоря. Імла поля покрила. Затихли співи соловіїв, говір галок пробудився.

Русичі великі поля червоними щитами перегородили, шукаючи собі чести, а князеві слави!

А зрання у п'ятницю потоптали вони погані полки половецькі і, розсипавшись стрілами по полі, набрали красних дівчат половецьких, а з ними золота, паволоки і дорогих оксамитів.

А ортмами¹⁾, опанчами та кожухами стали мости мостити по болотах та грузьких місцях, усяким узороччям²⁾ половецьким.

¹⁾ шовкові тканини; ²⁾ мереживо

Червоний стяг, біла короґва, червоний бунчук, срібне ратище — дісталися хороброму Святославичеві.

Дрімає в полі Ольгове хоробре гніздо. Далеко залетіло.

Не на обиду родилося воно, ні соколові, ні кречетові, ані тобі, вороне чорний, поганий половчине!

Тікає Гза сірим вовком, а Кончак йому слід править до Дону великого.

Другого дня дуже рано криваві зорі світ заповідають. Чорнії тучі йдуть від моря, хочуть закрити чотири сонця¹⁾, а в них тремтять сині блискавиці.

Бути громові великому! Йти дощеві стрілами від Дону великого!

Отут списам полوماتись, отут шаблям потручатись об шоломи половецькі на ріці на Каялі, у Дону великого!²⁾

О, рідна земле, ти вже за горою єси!

Це вітри, Стрибожі внуки, віють з моря стрілами на хоробрі полки Ігореві. Земля дудонить, ріки мутно течуть, порохи поля покривають, стяги гомонять.

Половці йдуть від Дону й від моря і з усіх сторін обступили хоробрі руські полки.

Бісові діти криком поля перегородили, а хоробрі русичі перегородили червоними щитами.

Яр-Тур Всеволоде! Стоїш ти напереді, прищеш на воїв стрілами, гримиш об шоломи мечами харалужними. Куди ти, Туре, поскочиш, своїм золотим шоломом поблискуючи, там уже лежать погані голови половецькі; порубані шаблями каленими шоломи аварські, тобою Яр-Туре, Всеволоде!

1) Чотири сонця — чотири князі, учасники походу.

2) Лишаємо так, як було в оригіналі, бо ті стрічки дуже добре зазначають ритміку твору. Лишив їх М. Грушевський у своїй історії літератури.

Які рани дорогі йому, браття, коли він забув і честь і життя і город Чернигів і батьківський золотий стіл, і своєї милої дружини, красної Глібівни, звичаї й обичаї!

Були віки Троянові, минули літа Ярослава; були війни Олегові, Олега Святославича. Той Олег мечем коромолу кував і стріли по землі сів. Ступав у золоте стремя в городі Тмуторокані, а вже чув дзвін його давній, великий Ярославів син Всеволод¹⁾.

А Володимир з раннього ранку уха зитикав у Чернигові.

Бориса Вячеславича, хороброго, молодого князя, тоді слава на суд привела і на Канині зелену паполому²⁾ простелила йому за обиду Олегову³⁾.

Із тої то Каяли Святополк велів узяти батька свого між угорські іноходці⁴⁾ (і повезти) до святої Софії у Києві.

Тоді при Олегу Гориславичу сіялися усобиці й усобиці виростали, гинуло добро Дажбожого внука, в княжих кормолах скорочувалось життя людське.

Тоді по землі руській рідко ратаї гукали, а часто крикали ворони, ділячися трупами, та галки свою річ говорили, змовляючись летіти на жир.

Таке то було в ті війни і в ті походи, але такої війни ще не передбачували.

¹⁾ Цей образ так пояснює М. Грушевський: Всеволод, позбавивши молодших князів (втім Олега) їх батьківщини, не мав спокою в Києві — і з ним руська земля. Ще тільки в Тмуторокані Олег збрався у похід, а вже Всеволод, що займав його батьківщину, полонився; син його Володимир боявся навіть слухати того дзвона, що йшов із Тмуторокані, де осілися прогнані із своїх батьківщин князі ізгої. (М. Грушевський: Історія української літератури, том II. стор. 182.).

²⁾ покривало

³⁾ Літопис каже, що це сталося в битві на Нежатиній ниві, а „Слово”, що на Канині, річці недалеко Чернигова. Тіло Ізяслава за літописом відвозить Ярополк, а за „Словом” Святополк.

⁴⁾ Іноходці — коні, що ходять двома правими й двома лівими ногами напереміну.

Від заранку до вечора, а звечора до світанку, летять стріли каленії, гримлять шаблі об шоломи, тріщать списи харалужні в полі незнайомім, серед землі половецької.

Чорна земля під копитами кістьми була посіяна і кровю полита — туга походила по руській землі.

Що ми шумить, що ми дзвенить, так рано перед зорею?¹⁾

То Ігор полки завертає, бо жаль йому милого брата Всеволода.

Билися день, билися другий, а третього коло полудня поникли Ігореві стяги.

Тут розлучилися брати на березі бистрої Каяли.

Тут не стало кривавого вина. Тут докінчили пир хоробрі русичі. Сватів повпивали й самі полягли за землю руську.

Ниє трава від жалощів і дерево з туги до землі похилилось.

Вже бо, браття, невесела година настала, вже пустиня (нашу) силу прикрила!

Встала обида в силах Дажбожого внука, дівою увійшла в землю Троянову, лебединими крилами сплеснула на синім морі, над Доном і збудила жирні часи²⁾.

Усобиця князям — нам від поганих погибель.

Сказав брат братові: „Це моє і те також моє”.

І стали князі про мале казати, що воно велике, стали на себе коромолу кувати.

А поганці з усіх сторін приходили з побідами на землю руську.

О, далеко сокіл зайшов, побиваючи птиць, — аж до моря!

А тепер уже хороброго Ігорового полку не воскресити.

¹⁾ Лишаю текст старий з уваги на ритміку.

²⁾ тучні, смутком товсті.

За ним крикнула Карина і Жля побігла по руській землі, смагу мечучи з полум'яного рога¹⁾.

Жінки руські заголосили, промовляючи: „Уже нам наших милих мужів ні мислю змислити, ні думкою здумати, ні очима оглядати. А золота й срібла, ані доторкнутися”.

Застогнав, браття, Київ від туги, а Чернигів від напасти. Туга розлилася по руській землі, тяжкий смуток поплив крізь землю руську.

Князі самі коромолу на себе кували, а погані, з побідами на руську землю набігаючи, брали дань по білці від двора²⁾.

Оці бо два хоробрі Святославичі, Ігор і Всеволод розбудили неправду тую, що їй приспав був грозою отець їх, грізний Святослав, великий, київський.

Притріпав був їй своїм хоробрим військом і харалужними мечами, наступив на землю половецьку, притоптав гори і яруги, скаламутив ріки й озера, висушив потоки й болота. А поганого Кобяка з Лукоморя, із залізних полків половецьких, як вихор, вирвав. І впав Кобяк в городі Києві в грідниці³⁾ Святославовій.

Тут німці і венеці, тут греки і морави поють⁴⁾ славу Святослава, а докоряють князеві Ігореві, що затопив добро на дні Каяли ріки половецької, — насипав туди золота руського.

¹⁾ Одно з темних місць, що його не легко пояснити. Максимович і Огоновський змінили Карина і Жля на Кончак і Гаа, але ця поправка не встоялася. В похоронних плачах є „Карочка” і „Нуждочка”. У Мігкевича є Карина і Живіля — мабуть тут також якийсь уосіблення кари й жалю; смага є в народній мові: „смага би тя втяла”, смага, жар, приск.

²⁾ Білка, традиційна данина. Чи тут білка значить білка — віврка, чи білка — срібна монета, чи навіть дівчина (біла челядь), важко вгадати.

³⁾ в двірській княжій світлиці.

⁴⁾ славлять у піснях.

Тут Ігор князь пересівся із золотого сідла в сідло неவில்ниче.

І засумували заборола міські і поникла весела година.

А Святослав мутний сон бачив.

У Києві на горах, каже, цієї ночі з вечора, накривали ви мене чорною паполомою¹⁾ на тисовім ліжку. Черпали мені синє вино, змішане з отруєю. Сипали з порожніх тул, поганих кочовиків великий жемчуг²⁾ на доно і скоботали мене. А в моїм теремі³⁾ золотоверхім уже дошки без сво-лока і всю ніч від вечора бісові ворони грали коло Пліс-невська на оболоні: злетіли з Кисаневої дебри⁴⁾ й неслися до синього моря.

І сказали бояри князеві: „Вже тобі, княже, туга ум полонила. Оце бо два соколи злетіли з батьківського золотого стола⁵⁾, щоб пошукати города Тмутороканя, або шоломом напиться з Дону. Та вже соколам підтято крила поганськими шаблями, а самих їх опутано залізними путами.

Темно бо стало третього дня: два сонця померкли, оба червоні стовпи погасли, а з ним молоді місяці, Олег і Святослав, тьмою заволоклися.

На річці, на Каялі тьма світ покрила. По руській землі розбіглися половці, як пардуже гніздо⁶⁾.

Потопили в морі⁷⁾ і велику відвагу дали Ханові.

Уже піднялася хула на хвалу. Уже вдарила нужда на волю. Уже кинувся Див на землю. Уже бо гарні готські діви заспівали на березі синього моря, подзвонюючи руським золотом.

Співають вони про часи Бусові, леліють пімсту за Шарокана. А ми, дружина, жадні радощів!”

1) накривало 2) перли. 3) палата.

4) одно з „найтемніших” місць у поемі. Деякі вчені пояснюють це місце інакше як тут написано. В оригіналі є „дебрски сани”, а це значить: гаддя в дебрях (сань = гаддя), а не „Кисанова дебря”.

5) із престола. 6) леопардове. 7) руську силу.

Тоді великий Святослав зронив золоте слово, із сльозами змішане, і сказав: О, мої братаничі, Ігорю й Всеволоде! Рано ви стали половецьку землю мечами бороти і собі слави шукати. Та не славно ви її побороли, не славно кров поганську пролили. Ваші хоробрі серця в твердім харалузі¹⁾ заковані і в буйності загартовані.

І що ж то ви зробили моїй сивині срібній!

Вже я не бачу війська сильного й багатого брата мого Ярослава, з його численними воями, з чернигівськими биями²⁾, з могутями, з татранами, з шельбирами, з топчакми, з ревугами, з ольгирами — ті без щитів, з самими захалаявними ножами, кликом полки перемагають, дзвонячи в правдідню славу.

Але ви сказали: „Мужаймося самі! Самі візьмемо тую славу, що перед нами, самі поділимося й тією, що за нами!”

А чи диво, браття, старому помолодіти? Коли сокіл в митях буває³⁾, високо бє він птахів, не дасть свого гнізда обидити.

Та от біда — князі не хочуть мені допомогти! Минулися добрі часи. От під Римом⁴⁾ кричать під шаблями половецькими, а Володимир під ранами! Туга та сум синові Глібовому!

Великий княже Всеволоде! Чи не подумав би ти прилетіти здалеку, допильнувати батьківського золотого стола? Ти можеш Волгу веслами розкрупити, а Дін шоломами вичерпати! Коли б ти тут був, то були б чаги по ногаті, а кощій по різані⁵⁾.

1) у сталі. 2) багацькі роди. 3) ліниться.

4) Рим (Римів) — пограничне місто в Переяславщині.

5) Чага — половецька дівчина, кощій — половецький хлопець. Наші набрали б їх багато в полон і вони були б дешеві. Ногата й різаня — дрібні монети.

Ти можеш і на сухім живими стрілами стріляти — удалими синами Глібовими¹⁾.

А ти, буй Рюриче і Давиде! Чи не ви то плавали на крові вашими золоченими шоломами? Чи не ваша то хоробра дружина реве, як тури ранені каленими шаблями в незнаемому полі? Ступайте, панове в золоті стремена, за обиду свого часу, за землю руську, за рани Ігореві, буйного Святославича!

Галицький Осьмомисле Ярославе! Високо сидиш ти на своїм золотокованім престолі, підпер ти гори угорські своїми залізними полками, заступив королеві дорогу, замкнув ворота Дунаєві, мечеш тягарі через хмари, суди судиш до Дунаю. Грози твої по землях течуть²⁾.

Відчиняєш в Києві ворота. Стріляєш султанів за землями з батьківського золотого стола. Стріляй же, володарю, Кончака, поганого кощія, за землю руську, за рани Ігореві, буйного Святославича!

А ти, буй Романе і Мстиславе! Хоробра думка носить ваш ум на діло! Високо пливеш на діло в буйності, як сокіл на вітрі ширяючи, хочачи побідити птахів буйністю. Маєте ви залізні нагрудники під вашими шоломами латинськими, від них дуднить земля: Хини, Литва, ятвяги, деремела і половці покидали свої списи і похилили свої голови під ваші харалужні мечі.

А оце Ігореві притьмився соняшний світ.

Не з добра дерево листя поронило!

По Росі і по Сулі городи поділено, а Ігорєвого хороброго полку вже не воскресити!

Дін тебе, княже, кличе на побіду! Ольговичі, хоробрі князі, готові до бою.

Інгварю і Всеволоде і всі три Мстиславичі, не марного гнізда шестикрильці³⁾! Чи не побідними жеребами ви собі

¹⁾ Всеволод, маючи таких хоробрих лицарів, як його братаничі, міг би ними, як живими стрілами, бити в половців.

²⁾ Боятся тебе землі. ³⁾ У трьох по два крила, разом шість.

волості розібрали? Що ж ваші золоті шоломи, сулиці¹⁾ лядські і щити? Загородіть степові ворота своїми гострими стрілами — за землю руську, за рани Ігореві, буйного Святославича!

Уже бо Сула не пливе срібними струями до города Переяслава. Уже Двина болотом тече до тих грізних полочан, під криком поганих.

І тільки один Ізяслав, Васильків син, подзвонив своїми гострими мечами об шоломи литовські. Приборкав славу й діда свого Всеслава! Та й сам, приборканий литовськими мечами, під червоними щитами на кривавій траві — немов коло жінки на постелі (поклався). І сказали йому: дружину твою, княже, птиці крилами покрили, а звірі кров полизали.

Не було тут брата Брючєслава, ні другого Всеволода: сам один зронив жемчужну душу з хороброго тіла крізь золотий нашійник.

Принишкли голоси, поникла радість. Трублять труби городенські.

Ярославе і всі внуки Всеславові! Понизіть свої стяги, сховайте свої мечі пощерблені, вже бо ви вискочили з дідівської слави.

Ви бо своїми коромолами почали наводити поганих на землю руську, на добро Всеславове. Через неї сталося насильство від землі половецької. На сьомім віці Трояновім кинув Всеслав жереб за дівицю собі любу. Той ногами стис коня і доскочив города Києва, діткнувся золотим ратищем золотого стола київського. Відти скочив лютим звірем опівночі з Білгорода, повис у синій імлі, а рано вже відчинив ворота Новгородові і розбив славу Ярославову.

Скочив вовком з Дудуток до Немиги. А на Немизі снопи стелять головами, молотять ціпами харалужними, на тоці життя кладуть, віють душу від тіла.

¹⁾ вістря списа.

Немиги криваві береги не добром були посіяні, посіяні кістками руських синів.

Всеслав князь людям судив, князям городи рядив, а сам уночі вовком скакав з Києва до півнів добігав до Тьмутароканя, великому Хорсові дорогу перебігав. В Полоцьку йому дзвонили на утренью у святої Софії, а він у Києві дзвін чув.

Та хоч і віща душа була в сміливім тілі, таки часто терпів біду. Йому віщий Боян ще давніше мудру примівку сказав: „Ні хитрому, ні сміливому, ні як птах проворному — суду Божого не минути”.

Ой стогнати руській землі, згадавши колишні добрі часи і колишніх князів.

Того старого Володимира¹⁾ не можна було пригвоздити до гір київських. А тепер його стяги — одні стали Рюрикові, а другі Давидові так в різні боки в них бунчуки повівають. А на Дунаю списи співають.

Чути голос Ярославни. Зозулею самітною кує вона. „Полечу, каже, зозулею по Дунаю. Замоchu бобровий рукав у ріці Каялі й обітру князеві криваві його рани на його хороброму тілі”.

Ярославна рано плаче в Путивлі на заборолі²⁾, кажучи: „О, вітре, вітрило! Чому, пане, так сильно вієш? Чому на своїх легких крилах несеш хинські стріли на військо мого мужа? Чи мало тобі місця віяти вгорі, під хмарами й колісати кораблі на синьому морі? Чому ти, пане, радість мою на ковиль-траві розвіяв?”

Ярославна рано плаче в городі Путивлі на заборолі, кажучи: „О, Дніпре, Словутичу! Пробив ти кам'яні гори кризь землю половецьку, леліав на собі Святославові судна до Кобякового війська, лелій, пане, й мого мужа до мене, щоб я до нього сліз на море рано не слала!”

¹⁾ Мономаха. ²⁾ башта.

Ярославна рано плаче в Путивлі на заборолі, промовляючи: „Світле, тричі світле сонце! Для всіх ти тепле і красне. Чому ти, пане, простер своє гаряче проміння на воїв мого мужа? В полі безводнім зігнув ти їм луки згагою і тугою сагайдаки заткав”.

Бризнуло море опівночі, ідуть тумани з імлами.

Ігореві Бог показує дорогу з землі половецької на землю руську, до батьківського золотого стола.

Погасли вечірні зорі. Ігор спить і не спить, гадкою поля мірить від великого Дону до малого Донця. Кінь опівночі. Овлур свиснув за рікою. Дає князеві знак. Князя Ігоря нема! Кликнув. Стукнула земля, зашуміла трава, захиталися вежі половецькі.

А князь Ігор горностаєм в очерет скочив, білим гоголем¹⁾ на воду.

Кинувся на борзого коня, скочив із нього босим вовком і побіг до донецького луку.

Полетів соколом під імлами, побиваючи гуси та лебеді на снідання, обід і на вечерю.

Як Ігор соколом летів, то Овлур вовком скакав, обтрясаючи собою холодну росу, перетомили бо свої борзі коні.

Донець каже: „Княже Ігорю! Не мала тобі хвала, а Кончакові досада, а руській землі весілля!”

Ігор каже: „О, Донче! Не мала тобі хвала, що лелієв князя на хвилях, стелив йому зелену траву на своїх срібних берегах, одягав його теплою імлою під тінню зелених дерев. Ти стеріг його гоголями на воді, чайками на струях, чернаддю на вітрах.

Не така, каже, була ріка Стугна. Та, хоч скупу струю мала, але пожирала чужі потоки і струмки і, розширившись при гирлі, замкнула молодого князя Ростислава на дні, при темнім березі.

Плаче мати Ростислава по молодім князю Ростиславі.

¹⁾ рід чубатої качки.

Засмутились квіти від жалощів і дерево з туги до землі похилилось.

Не сороки то заскреготіли, слідом Ігоревим їде Гза з Кончаком.

Тоді ворони не крикали, галки замовкли, сороки не скреготали, тільки повзали по лозах.

Дятли стуком дорогу до ріки показують, соловії веселими піснями світанок сповіщають.

І каже Гза Кончакowi: „Коли сокіл до гнізда летить, то ми соколича розстріляємо своїми золоченими стрілами!”

І каже Кончак до Гзи: „Коли сокіл до гнізда летить, то ми соколича опутаємо красною дівчиною”.

І каже Гза до Кончака: „Коли ми його опутаємо гарною дівчиною, то не буде нам ні соколича, ні гарної дівчини, і стануть нас птахи бити в полі половецькім!”

Сказав Боян, піснетворець старих часів (Святослава, Ярослав, Олега та каганевої хоті) — „Тяжко тобі, голові, без плечей, зле тобі, тіло, без голови”. Так руській землі без Ігоря¹⁾).

Сонце світить на небі, Ігор князь в руській землі.

Дівчата співають на Дунаю, вються голоси через море до Києва. Ігор їде на Боричево до святої Богородиці Пирогощої²⁾).

Сторони раді, городи веселі.

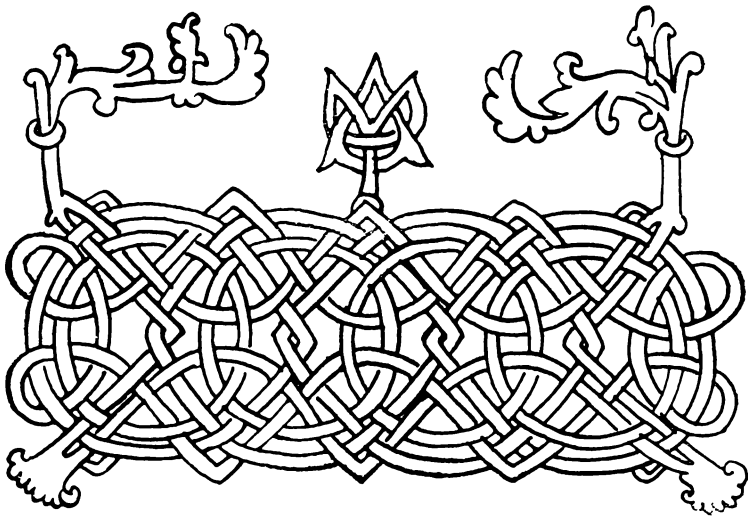
Проспівавши пісню старим князям, потім і молодим заспіваймо: „Слава Ігорю Святославичу, Буй-Тур Всеволодові, Володимирові Ігоревичеві! Здорові князі і дружино, що побороєте за християн погані полки!”

Слава князям і дружині!

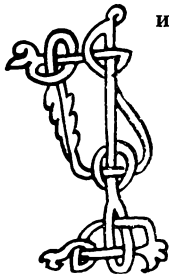
Аміль.

¹⁾ Одне з темних місць, що його тяжко пояснити. Різні дослідники й видавці „Слова” різно його толкують. Я лишаю інтерпретацію Грушевського.

²⁾ Чудотворний образ, привезений із Греції купцем Пирогощею.

**ПЕРЕКЛАД „СЛОВА О ПОЛКУ ІГОРЕВИМ” ВІРШАМИ
РІЗНИХ ПОЕТІВ.**

и не добре було б, браття,
 Нам про Ігоря війну,
 Заспівать жалібну пісню,
 Як співали в старину!
А початися тій пісні
 По цьоголітніх ділах:
 Не по замислах високих,
 Як Боян той починав.
Боян віщий, було, схоче
 Кому пісню заспівать,
Зараз думкою по древу
 Починає він літать;
Біжить вовком-сіроманцем
 По горах і по долáх;

Орлом сизим пролітає
В піднебесних облаках.
А як речі годів давніх
Про незгоди споминав,
То як стадо лебедине
Стадо соколів пускав:
А як тільки котрий сокіл
К тому стаду долітав,
Про старого Ярослава
Лебедь пісню починав;
То про хроброго Мстислава,
Що Редедю поборов
І його перед касозьким
Буйним військом заколов;
То про красного Романа, —
Та той, браття, наш Боян,
То ж не десять він соколів
Та на лебедів пускав;
А свої летучі персти
Він на струни накладав;
І живії струни славу
Самі грали тим князям.
Нуте ж, браття, жалібную
Нашу пісню почнемó,
Від Владимира старого
Та до Ігоря цьогó,
Що своїм завзяттям сильним
Кріпкодушний ум вхопив
І його, як меч булатний,
Смілим серцем нагострив,
І схопившись духом ратним,
Військо храбреє навів,
За святую руську землю,
Та на землю половців.

(Переспів М. Максимовича).

Глянув Ігор на сонце, на ясне,
Бачить — сонце затьмилося, гасне.
Глянув Ігор на свою дружину —
Лицарі хилять голов в долину.
Каже Ігор до них: „Браття, годі!
Лучше згинемо всі у поході,
Лучше зложимо голову в полі,
Ніж будемо каратись в неволі.
Відіпнемо ж ми коні з припону
Й помчимся до синього Дону,
Щоб шоломом води там зачерти,
Або копіє зломити й умерти!”

(Переспів Б. Лепкого).

Гей, Бояне, соловію
Світлої доби, старої!
Коб то ти оцщетава нам
Нині Ігореві вої!
Коб ти скочив соловієм
По дереву гадки-мислі,
Або знявся орлом вгору
Ген, де облаки нависли,
І оповив вінком слави
Подвиг нашої години,
Линучи слідом Трояна
Через доли на вершини!
Ти повинен би співати
Ігореві пісню радо:
То не буря в степ широкий
Занесла соколів стадо —
То біжить на Дон широкий
Гайвороння препогане!
А чи так би заспівати,
Внуче Велесів, Бояне:
Іржуть коні за Сулою,
В Київ слава йде на гори;

Труби трублять в Новгороді,
У Путивлі ждуть прапори.
Ігор каже свого брата
Всеволода дожидати.
Буй-Тур Всеволод говорить:
„Ігорю, єдиний брате
Світе світлий мій — ми оба
Святославові синове!
Сідлай, брате, свої коні,
Бо у мене все готове.
Коні сідлані ще в Курську,
А куряни славні в мене:
Все під трубами сповите,
Під шеломами пещене
Й годоване кінець копя.
Всі дороги перебули;
Напружені у них луки,
Отворені у них тули.
Скачуть сірими вовками
В чистім полі без обави,
Щоб собі добути чести,
А князеві свому слави”.

(Переспів В. Щурата).

Як ступив Ігор князь у стремя
Золоте — задрижала земля.
Як пустився в пахучі степи,
То зайшли йому путь чорні тьми.
Птах збудився із сну. З-межи гір
На дорогу шугнув дикий звір.
А на дереві, ніби той дзвін
Див гукає, що чути за Дін:
„Корсунь, Сурож, Посулля, степи,
Тмуторокань! Збудися, не спи!”
І збудились. Жене навмання
У степи половецьке племя.

Опівночі теліги скриплять,
Мов тривожні лебеді ячать.

(Переспів Б. Лепкого).

Ігор князь на Дон великий
З військом поспішає.
А його біди вже птиця
В лозах доглядає;
Вовки сірі по яругах
Грози вижидають;
Орли клетотом на кості
Звіря закликають;
На щити червоні брешуть
Лисиці по полю.
О, святая руська земле,
Ти вже за горою!
Довго, довго ніч темніє;
Зоря-світ не мріє;
Поля-степи половецькі
Густий туман криє;
Соловів не чутно; галич
Говір підіймає.
Руське військо по широких
Полях поспішає;
Їх червоними щитами
Перегороджає,
Собі чести, князю слави
Воно добуває.

(Переспів М. Максимовича).

Потоптали полки половецькі у п'ятницю рано,
І, мов стріли калені, розвіялись руські полки,
У бран набираючи красних дівчат половчанок,
Дорогі оксамити і золототкані шовки.
З опанчів, кожухів і кирей половецьких здобутих,
З найдорожчих скарбів їх мостили мости в болотах,

Стяг червоний, ясну короговку і спис срібнокутий
І черлений бунчук — Святославич хоробрий достав.
Задрімав на розлогах Олєговий рід необорний,
Залетівши далеко. Та смілий народжений він
Не для кречетів, злих соколів, ні для воронів чорних,
Половецьких поганців. Ось Гза по степу наздогін,
Наче вовк-сіроманець біжить, а за ним невгомно
Кончак підбігає услід до великого Дону.

(Переспів С. Гордянського).

На другу днину кривава зоря
Ранок звіщає.
Чорнії хмари сунуть з-над моря,
В хмарах блискавка палає.
Чорнії хмари хочуть прикрити
Чотири сонця.
Будуть тут громи бити і бити
Будуть тут стріли, як злива, лити
Від Дону й Донця.
Тут то списи поломляться,
Шаблюки тут пощербляться,
Об шеломи вдаряючи,
Половців скрізь шукаючи.
Над Каялою, над Доном рікою...
Прощай земле, ти вже за горою!
Це вітри, Стрибогові внуки, женуть
З-над моря і на Ігоря вої
Кидають каленії стріли.
Земля дуднить, ріки мутно течуть,
Над полем копоті сіли.
Стяги мають, а половці ідуть
З-над моря і звідти, де Дін,
І з усіх сторін
Наші полки кругом оточують,

Непроглядними товпами.
Криком бісові сини
Перегородили степи,
А русичі щитами.

(Переспів Б. Лепкого).

Яр-Тур Всеволоде,
Наш удалий княже!
Напереді стоїш в бою
І на військо враже
Бризкаєш стрілами,
І гримиш мечами
Об оварській шоломи
Половців поганих.
Там, де Тур поскочить
Половецьким полем,
Своїм блискаючи ясним
Золотим шоломом:
Там лежать рядами
Голови погані,
І шоломи порубані
Гострими мечами.
Яр-Туру не страшні
Ніякі рани,
Бо весь світ він забуває.
Як до бою стане;
Забуває честь,
Свій врожай удалий,
Золотий престіл батьківський,
І Чернигів славний;
І княгиню гарну,
Глібівну кохану,
Її любий, милий звичай
І добрий обичай.

(Переспів М. Максимовича).

Вже були віки Трояна,
були Ярослава годи;
настав Олег Святославич —
були Ольгові походи.
Олег кув мечем крамоли,
сіяв стріли в вічній брані.
Було ступить в золоте стремя
в городі Тмуторокані,
А Всеволод Ярославич
вже той брязкіт добре знає;
А в Чернигові Владимир
щодня вуха затикає...
Вславивсь Борис Вячеславич
у воєнному запалі.
Постелила йому слава
паполому на Каялі.
Поляг Борис Вячеславич
у Ольговій обороні.
Брав і Святополк з Каяли
батька на угорські коні.
На угорських іноходцях
віз його у город Київ,
до святої, до Софії.
Сіяв Олег Гореславич
свари, ніби стріли з лука.
Погибала в княжих сварах
жизнь Дажбогового внука.
Вік вкорочувався людям
в княжій буйності-сваволі.
Мало де погейкували
ратаї тоді у полі.
За те часто грали круки,
трупом ділячися живо,
а галки свій говір знали
в перелеті на поживу.
То було в ті давні січі,

в ті походи, що минули,
а такої січі певно
ще не бачили й не чули.

—————
(Переспів В. Щурата).

Сперед світа до вечора,
А з вечора до досвіта
Летять стріли каленії,
Бряжчать шаблі об шоломи,
Тріщать списи гартовані
В степу, в незнайомому полі,
Серед землі половецької.

Земля чорна копитами
Поорана, поритая;
Кістями земля засіяна,
А кровію политая.

І журба-туга на тім полі
Зійшла для руської землі.
Що гомонить онтам, зичить
Удосвіта? То повертає
Той Ігор військо на пригоду
Тому Буй-Туру Всеволоду.

І бились день,
І другий бились,
Та коло полудня на третій
Поникли Ігореві стязі.

Отак на березі Каяли
Брати різнились, бо нестало
Крови-вина! Допирували
Хоробрі русичі той пир —
Сватів упоїли
Й самі простяглися
За землю руськую. Хилилась
І слалась — плачучи трава,
Високі гнулися дерева,
До долу гнулися, журились.

(Переспів Тараса Шевченка).

Не весела ж бо то, браття, година настала,
Вже пустиня усю нашу силу погребала.
То в синах Дажбога внука Злибіда ожила
І на землю Троянову дівою вступила;
Лебединими крилами розплескала море,
І у Дону, плескаючи, розбудила горе.
Розбудила время люте, підійнялись фіни,
А у князів на поганих усобиця гине,
Бо брат брату став казати: „це моє, мій брате!”
— І це моє, і те моє! другий став казати.
І за мале, як велике, стали вимовляти.
І самі на себе стали крамоли кувати.
А почали зі всіх сторін зволікати сили
І на рідну землю руську бідою ходили...
Ой далеко ж зайшов сокіл д' морю птиці бити,
Та хороброго Ігоря полку не воскресити.
Гза і Кончак в руську землю з криком поскакали
І там в пламенному розі пожар розкидали.
Заплакали руські жени, стали голосити:
„Ой уже ж нам мужів милих мислю не змислити.
Ні мислею ізмислити, думою здумати,
Ні очима оглядати, ні гостинці брати,
Ані золота, ані срібла не пересипати!”
Застогнав бо вже і Київ жалем та тугою,
Зажурився і Чернигів напастю лихою.
Туга тяжка розіллялась, наробила жалю,
І печаль тече, жирує по нашому краю.
А князі усе на себе крамоли кували,
А погані руську землю всюди оббігали,
І збирали дань по білці від кожного двору
І сипали добром руським по синьому морю.
Бо ті славні Святославці, дві хоробрі сили,
Всеволод Буй-Тур і Ігор кривду розбудили,
Котру батько їх київський приспав було тихо.
О, великий Святослав той половцям був лихо!
Він розпудив їх полками, стальними мечами,

Він на землю половецьку наступив ногами.
Притоптав горби високі і яри глибокі,
Змутив ріки і озера, висушив потоки.
І Кобяка з Лукоморя вихром молодецьким
Він вихватив із залізних полків половецьких.
І попов Кобяк поганий в Київ, у столицю
В Святославові покої, в князеву гридницю.
Тож то німці і венедрі, греки та Морава
Князя Ігоря не славлять, славлять Святослава.
Того гудять, бо він стратив полки молодецькі
І руськеє золото всипав в ріки половецькі,
Ще й для себе молодого здобув сідло нове,
Сів із свого золотого в сідло кощієве.

(Переспів С. Руданського).

На Святослава темний сон найшов,
На горах київських, чудний і зловорожий:
Мене вдягали у хмурний покров,
Казав він, — я ж лежав на тисовому ложі.
Вино блакитне наливали в жбан,
Отрутою напоєне, з відкритих
Сагайдаків поганих половчан
На доно перли почали котитись
І скоботати тіло моє. Зник
У теремі золотоверхім сволок,
Всю ніч зривався гайвороній крик
На оболоні в Пліснеську. Навколо
Багато з дэбер виповзало змій
На синє море, й сон лякало мій.

Отоді бояри так до нього кажуть:
„Полонила туга ум у тебе, князю!
Це із золотого столу надлетіли
З батьківського столу соколята смілі,
Щоб Тмутороканя в полі досягнути
І води шоломом з Дону зачернути.

Та шаблями крила половчин підрізав
І обох сміливців спутав у заліззя.
Бо година стала в третій день невидна
І померкли в небі враз сонця обидва,
Два стовпи багряні згасли, з місяцями
Двома молодими, славними князями.
Святослав з Олегом у ночі беззорій
Зникли і в похмурім погрузились морі;
А в степу поганці буйно загуляли.
Темінь світ покрила на ріці Каялі,
Половці по руських розплилися землях,
Скрізь порозбігались, мов те барсів племя,
І хула хвалу вже добру поборола,
Під насиллям диким подалася воля,
Див об землю grimнув. Стали готські діви
Понад морем, золотом руським задзвеніли,
Славлять Буса, мріють мечь за Шароканя;
А для нас, дружини, сум і жалкування.

(Переспів С. Гордицького).

І ронив князь Святослав Великий
Слова злоті із сльозами:
„Ігорю — каже й Всеволоде,
Взялись ви скоро, в ранні годи
Половців землю воювати,
Річками кров їх проливати,
Так, хоч хоробрі ви й завзяті,
Хоч серця ваші у булаті,
Ви дармо-марно воювали,
А чести-слави не придбали.
Ще й старість мою сідоглаву
Вергли в турботу і в неславу.
Бо — де ж поділася завзята
Дружина Ярослава, брата?
Де ж ті могуті і шельвіри,
Татрани, топчаки, ольвіри,

Ревуги, — чернигівські ковуї,
Що то з ножами лиш, без зброї,
Ішли в кривавую розправу
І з криком здобували славу...
Думали ви собі: підемо
Передню славу здобувати,
А як її будемо мати,
То вже і прежнюю спіймемо.
Браті, скажіть, було б це диво
Мені старому змолодіти?
Сокіл, як випіриться, живо
Й високо може підлетіти,
Щоб вражу птицю воювати,
Гнізда в поталу не подати...
Так щож! Князі тепер будь-за-що
Сваряться й сходять на ні-на-що,
А ворог з того користує.
У Римі крик, народ конає,
І Володимир в цю годину
В крові купається і гине.
О горе, горе, горе сину
Старого Гліба!

(Переспів Б. Лепкого).

Славний княже Всеволоде!
А тож тобі для зашити
Златого вітців престола
Не мислею прелетіти!
Можеш бо веслами Волгу
Розкропити в одній хвилі
Й Дон шоломами до каплі
Вичерпати без насили.
Будь ти, княже Всеволоде,
У тій січі, у тій брані,
Була б чага по ногаті,
Кошій був би по різані.

Бо по суші ти стріляєш
Шереширами живими —
Вдатними синами Гліба,
Глібовичами твоїми!

Буй Рюриче і Давиде!
Не в вас то, господинове,
Позолочені шоломи
Плавали, було, по крові?
Не в вас храбрая дружина
Ревла турами в пустині
Під каленими шаблями,
Серед поля на чужині?
В стремена ж за землю руську,
За наругу половчина,
І за рани Ігореві —
Святославого сина! *(Переспів В. Щурата).*

Ярославе Осьмомисле, у Галичі, городі славнім
На престолі сидиш золотім, стародавнім.
Ти полками залізними підпер угорські гори,
Для короля на Дунаю поклав важкі забори.
Ти мечеш бремена важкі високо понад хмари,
Аж по Дунай лякаються твого суду-кари.
Перед тобою по землі біжить страх і турбота
Ти повсякчас і в Києві розтвориєш ворота.
Ти з Галича престольного кидаєш, мов до щілі,
До султана далского свої калені стріли.
Стріляй же, князю, в Кончака, гидкого половчина,
За кров і рани Ігоря, за Святослава сина.

(Переспів Б. Лепкого).

Буй Романе і Мстиславе!
У хоробрій мислі сміло
ви рішаєтеся оба
й разом на воєнне діло.

Кожний з вас пливе, як сокіл
у завзяттю під блакиті,
щоб, ширяючи на вітрі,
птаха в леті одолити.

Бо залізні в вас попруги
під шоломами Латина,
від яких земля стряслася
і вся ханова країна.

А литовці і половці,
деремела і ятвяги,
списи кинувши, склонили
голови під мечі нагі.

Та вже, княже, Ігореві
сонце світла поскупило,
а дерево, похилившись,
листя не з добра зронило.

І по Сулі і по Росі
городи вже поділили,
але Ігоревих воїв
воскресити нема сили.

Дон тебе взиває княже,
на побіду князів кличе.
Вже й Ольговичі хоробрі
доросли, щоб стати в січі!

Інгварю і Всеволоде
й ви всі три сини Мстислава,
що за вами, шестикрильці,
із гнізда вже лине слава!

Ви ж не жеребом побіди
власть захопили у руки!
А що ж ваші ляцькі списи,
а щити, шеломи й луки?

Загородіть ними поле
за наругу половчина
і за рани Ігореві —
Святославового сина!

Вже бо срібних струй не котить
Сұла до Переяслава;
вже під криками поганих
блідне Двина величава,
тече грізним половчанам
не водами — болотами.
Один Ізяслав Васильків
брязнув острими мечами.
О литовській шоломи
позвоним собі на славу.
У кореня підтяв славу
свому дідові Всеславу
й сам, підтятий, повалився
під литовськими мечами
на криваві буйні трави —
під червоними щитами.
Взяв на смертне ложе славу,
взяв і в смертній хвилі каже:
„Приодів твою дружину
птах крилом своїм вже, княже,
а кров її звірі лижуть!”
Ой пригода ж, то, пригода!
Ні там брата Брячеслава
не було, ні Всеволода.
З них один жемчужну душу
виронив з кріпкого тіла:
через ожерелля злоте
душа з тіла улетіла.
Сумом голоси озвались,
зникли радощі негайно;
тільки й чути — у Городні
труби трублять незвичайно.
Ярославе й ви всі внуки
Всеславові нестружені!
Знизіть стяги, в піхви всуньте
мечі ваші пощерблені!

Вже ви з дідової слави
вискочили! Ваша слава,
що поган на землю руську
навели, на жисть Всеслава!
Лиш крамолами своїми
навели ви їх з чужини.
З ваших сварів вийшла напасть
половецької країни.

(Переспів В. Щурата)

В сьомому Трояна віці
Всеслав князь жеребом кинув, —
Жеребом кинув за дівчину.

Скочив він скоро на коня
І в клюки вперся і полинув, —
З города Києва полинув.

Копієм золотого стола
В городі Києві діткнувся, —
На диво доторкнувся.

І з Білгороду опівніч,
Як дикий звір степами мчався, —
В мряці ховався.

А раннім ранком на зорі
У Новгород бив таранами, —
Відчиняв брами.

І втратив славу Ярослав,
А він своїм звичаєм
Вовком з Дудуток на Немигу гнав.

А на Немизі — що за жнива?
То не снопами вкрилась нива,
І не снопів лежать там купи
То простяглися людські трупи,
А смерть молотить їх мечами,
Немов залізними ціпами.

А смерть молотить, не зважає,
І душі з тіла вивіває,
Там, над Немиги берегами.

(Переспів Б. Лепкого).

Всеслав людей своїх судив,
Порядкував князями,
А поночах, як вовк, блудив
Ярами й байраками
Опівніч. З Києва біжить,
Та заки день настане,
Нім сонце землю озарить —
Всеслав в Тьмуторокані.

Немало й він перетерпів,
Хоч духа мав дивного,
Про нього то співав припів,
Твір Бояна старого:
„Хоч хитрий будь, хоч скорий будь,
Швидкий, мов хижа птиця,
То суду Божого минуть
Нікому не годиться”.

(Переспів Б. Лепкого).

Гей стогнати землі руській
при спомині первих годин,
при спомині князів первих!
А ніхто ж бо й не був годен
Владимира пригвоздити
до гір київських... І нині —
вже ті стяги в Рюриковій,
— ті в Давидовій дружині!

Та вороже вже тим стягам
довгі крила повівають,
хоч оспівують під ними,
славні бої на Дунаю.

(Переспів В. Щурата).

Ой то не сива зозуленька закувала,
Не дрібні пташки защебетали, —
То Ярославна, рано до схід сонця, слізною ридала,
Словами промовляла:

„Ой полечу, — каже, — я зозулею,
Та помчуся по синім Дунаю,
Сяду-впаду край річки Каяли,
Змочу свої боброві рукави,
Та обітру князеві криваві
На хоробрім його тілі рани”.

Ой у Путивлі та на мурі зрана,
Ще й ясне сонце не вставало, —
Як Ярославна гірко плакала, ридала,
Словами промовляла:

„Вітре, — каже, — буйнеє вітрило:
Чи то тобі мої сльози милі?
Нащо ж вієш, вієш, завіваєш,
Нащо ханові стріли хапаєш
На легкому крилі підіймаєш,
В військо мого князя випускаєш?
Чи то тобі замало простору
Віятися попід небосклоном,
Сині хвилі в морі підіймати,
Кораблі на хвилях гойдати?
Нащо ж мою радість розвіваєш —
На шовковій траві розтягаєш?”

Ой у Путивлі та на мурі зрана,
Ще й ясне сонце не вставало, —
Як Ярославна гірко плакала-ридала,
Словами промовляла:

„Ой ти, Дніпре, — каже, — Славуто!
Чому ж мені не принесеш, синій,
Князя мого, єдину дружину, —
Щоб я йому, до схід сонця рано,
Своїх гірких сліз не посилала?”

Ой у Путивлі та на мурі зрана,
Ще й ясне сонце не вставало, —
Як Ярославна гірко плакала-ридала:
„Ясне, — каже, — трияснеє сонце!
Любо сяєш з свого ти віконця,

Добрим людям тепло розливаєш —
Нащо ж мене слізми обливаєш?
Нащо своє гаряче проміння
Розсипаєш на княжу дружину?
На безвіддю — їх згагою томиш,
Сагайдаки — спекою згинаєш,
Стрілешниці — тугою замикаєш?”

(Переспів П. Мирного).

Бризнуло опівніч море,
Хмар тумани тягнуть темно,
Ігореві Бог говорить
Про шляхи у руську землю,
До вітцівського престолу
Злотокованого, з краю
Половецького. Поволі
Зорі вечора згасають...
Ігор спить — не спить, — спросоння
По полях блука безмірних,
Степ з великого він Дону
До Дінця малого мірить.
На коні опівніч Овлур
З-за ріки до князя свиснув,
Пригадав йому про змову
І що час тікати спішно.
Загукав. Земля нежданно
Задудніла, трав безмежжя
Зашуміло і поганих
Половчан зірвались вежі.
Ігор скаче горностаєм
По тростині, а по плесах
Білим гоголем літає,
Звідси комоном несеться,
З нього плигне сірим вовком
На донецький луг, а потім
Під туманами високо

Соколиним лине льотом.
Для сніданку, для обіду
І вечері — у гонитві
Бє гусей собі й лебідок;
А, як соколом летить він,
Овлур поза ним нестримно
Сіроманцем-вовком гонить
І росу стрясає зимну,
Бо підбили борзих коней.

Ось Дінець до князя мовить:
„Князю Ігорю! Чи ж слави
Маєш мало? Кончакові
Залишилась лиш ненависть,
А утіха руським землям!”
А Дінцеві Ігор каже:
„Любий Донче! Недаремна
В тебе слава! Ти ж бо князя
Колихав на хвилях бистрих,
Підстеляв зелені трави
Берегів своїх сріблстих
І в імлу його ласкаво
Одягав під деревами,
Гоголем беріг на водах
І чубатими качками
По потоках, а у льотах
Чайкою його сторóжив!
Інший, каже, ти, як Стugna,
Що сама плисти не може,
Що, мілка і сухоструйна,
Всі чужі річки й потоки
Пожирає геть і води
В гирло вилива широке:
Князеві вона в поході,
Ростиславові палкому
До Дніпра звела загату;

І на беріг темний з дому
Із сльозами вийшла мати
Та за сином плаче дуже.
У жалобі вянуть квіти,
А дерéва гнуться в тузі,
До землі схиляються віті”.

(Переспів С. Гордявського).

То не сороки у лозах густих на віттю скреготали.
То Гза і Кончак, половецькі хани, Ігоря доганяли.
Та ще тоді ні галки, ні ворони, ні жадна інша птиця,
Що по корчах, по байраках, над водою гніздїться,
Раннього гамору свого до схід сонця не підіймали,
Тільки дятли-стукачі кули та соловейки співали.
І каже Гза: „Ой летить сокіл до гнізда перед нами,
А ми його, соколича, та убиймо стрілками”.
Кончак йому: „Нехай летить! Половецька дівчіна
Красою, наче путами, спутає його сина”.
А Гза тоді: „Та що прийде нам із путання того
Втечуть вони, нас заклює птиця з краю чужого...”

Казав колись Боян співцеві
Минулих годів Ярослава,
Що другом був для Олега,
А співаком у Святослава,
Казав: „Ой горе раменам
Без голови, а голові
Без пліч погано!”
Так і нам
Без Ігоря.

(Переспів Б. Лепкого).

В небі сонце сіяє, —
Ігор в рідному країю!
Вються співи дівочі
Ген від моря, з Дуніаю.
Вються співи у Київ.

Боричéвом на прощi
Їде Ігор вклонитись
Пресвятій Пирогощi.
Всюди радiсть, веселiсть. —
Нумо ж, браття! Згадаймо
Давних князiв, молодшим
Належну честь вiддаймо.
Слава, честь Ігоревi!
Честь для нього i сина!
Хай живе нам Всеволод,
I князi i дружина!
Хай щасливо воюють,
I нам полки поганські
Покорять i поборють
За народ христiянський!
Аж до вiку вiд нинi
Князям нашим честь, слава!
Честь синам Святослава
I хоробрій дружинi!

Амiнь.

(Переспiв Б. Лепкого).

ДЕЯКІ ПОЯСНЕННЯ

С л о в о — відповідає грецькому λόγος (логос), історія, книга історична, взагалі книга якогось твору прозаїчного, а навіть поетичного. Так тоді *слово* — це оповідання не видумане, а правдиве.

П о л к — (пълкъ), πλῆθ-ος, старогорішньонімецьке fol-c, значить стільки, що лат. multitudo, юрба, даліше військо, військовий похід, навіть війна, бій.

Б о я н — в „Слові о полку” не поет взагалі, лиш ім'я славного співака, що жив під кінець XI або з початком XII віку. Співав про подвиги Ярослава, Мтислава, та про Романа Святославича.

Р о м а н К р а с н и й — внук Ярослава Мудрого, брат Олега Гореславича.

І г о р — князь Новгороду Сіверського (1151—1202), син Святослава II, а внук того Олега, що наводив половців на Україну, одружений з Евфрозинією, дочкою Ярослава Осьмомисла.

В о л о д и м и р І г о р е в и ч — його син.

В с е в о л о д, Буй-Туром званий — брат Ігоря, князь курський і трубчевський.

С в я т о с л а в О л ь г о в и ч Р и л ь с ь к и й — братанич Ігоря.

Т р о я н — у „Слові о полку Ігоревім” згадується чотири рази. Перший раз: „Линучи слідом Трояна через доли на вершини”. О. Огоновський каже, що тут Троян, це цісар римський Траян, якого ім'я зв'язане з валом Траяна, який тягнеться в Україні, на просторі 84 верств. Натомість у грех інших місцях („були віки Трояна”, „Обида дівою ступила на землю Троянову”, „На семім віці Трояна”) Троян, це поганський бог — тресвітле сонце, до якого молилася Ярославна. Ім'я бога Трояна згадується не раз у наших старих пам'ятках поруч імен Хорса, Велеса й Перуна.

В е л е с (корінь *вел*, приросток *-ес*) — великий бог (поганський). Зразу уявляли собі його як велетня, від X ст. вважали його богом скотів, подібно як у Греції Аполлон був богом домашніх звірят і богом музики.

Д и в — поганський бог, бог тьми, чорнобог, неприхильний Ігореві і його війську.

С у л а — лівобічна притока Дніпра.

К о р с у н ь, або Херсонес, — місто на Крими; старинна грецька оселя. Корсунь місто на Київщині, над р. Россою.

С у р о з ь к е м о р е — море Озівське.

Т м у т о р о к а н ь — старинна Фанагорія, сьогодні Тамань на

ізгоїв. Від XII ст. попадає в руки половців і пропадає для України. східнім березі Озівського моря, колись пристановище наших князів.

Путивль — місто в курській губернії, колись княжа столиця.

Гза і Кончак — половецькі хани.

Половці — кумани, кипчаки, тюркського походження, прийшли в Україну за печенігами і до нападу татар вели боротьбу з українськими князями.

Каяла — (від каятися) ріка горя. Здогадуються, що це ріка Кальміус, яка впадає до Озівського моря біля Маріуполя.

Стрибог — бог вітрів.

Овари — авари, обри, орда, що прийшла на наші степи в половині VI віку. „Були ці обри тілом великі, а умом горді“, каже про них київський літописець.

Веслав — князь полоцький, внук Ізяслава, сина Рогніди, славився характерником. Підчас нападу половців кияни добули його з вязниці й зробили своїм князем проти Ізяслава, що втік до Польщі, до свого шурина Болеслава. З поляками напав Ізяслав на Київ, а Веслав утік.

Всеволод Ярославич — князь київський, 1079—1093.

Володимир Чернигівський, той що сидів на батьківщині Олега Гориславича. Олег за те ходив на нього з половцями.

Олег Гориславич, а властиво Святославич, — правнук Володимира Великого, дід Ігоря, героя нашої поеми, князь Володимира Волинського. Прогнаний звідтіля Ізяславом, утік до Тмутороканя, до Романа Красного. У Тмуторокані перебував довший час, звідти ходив проти Всеволода, князя чернигівського і тими походами набрав багато заколоту в цілім краю. Братався з половцями й сина свого одружив з донькою половецького хана. Сини його й нащадки, як каже Лаврентіївський літопис, „много зла сътвориша на землі“.

Крамoла — буча, незгода, свари, із середньовічно-латинського *carmula, seditio*, бунт. Поруч *крамoла* вживається у нашій старій літературі *котора*.

Борис Вячеславич — унук Мономаха.

Дажбогові внуки — українці. (Народи любили виводити свій рід від богів. Дажбог, бог сонця (пень — санскритське *dah [dagh]* — значить палити, горіти). Мікльосіч виводив Дажбога від пня *да*, Даждьбог, той бог, що дає багатство.

Обида-біда — богиня неволі. Можливо, що тут обида представлена алегорично.

Кречет — *falco sandicans*, рід сокола, дорогоцінна птиця.

Святослав — князь київський, (1073—1076) вславився в боях з половцями.

Святослав — батько Ігоря, переміг половців 1184 р.

Лукоморе — частина Озівського моря.

Гридниця — кімната в княжій дворі, в якій перебувала гридь, цебто варта. Там забавлявся також князь із своєю дружиною.

Сон Святослава — образово представлений душевний настрій князя Святослава київського, його жаль до сіверських князів, що на свою руку пішли на половців і його тривога за майбутнє рідної землі.

Пліснесько — присілок в Підгірцях, золочівського повіту, княже городище.

Бус — король антів, що, по думці М. Грушевського, були предками українців.

Шурокан — половецький хан, що ледве втік 1107 р., побитий русичами.

Брат Ярослав — брат Святослава київського, Ігорового батька, чернігівський князь.

Могути, шельбири, таграни, топчаки, реуги й ольбири — шість родів племені ковуїв, що належали до чернігівської дружини Ярослава.

Ногага — двадцята частина гривни.

Різань — п'ятдесятя частина гривни.

Чага — невідьниця.

Кошій — слуга.

Шерешіри — слово арабське, самостріли, живі шерешіри — самостріли, що метали живий огонь.

Ярослав Осмомисл — нащадок роду Ростиславичів, князь галицький, панував від 1153 ро 1187. Його держава обіймала крім Східної Галичини, також частину Молдавії аж до впаду Серета й Прута в Дунай. Сам не дуже то любив війну, але часто посилав князям свою дружину на поміч.

Рюрик і Давид — смоленські князі, сини Ростислава, правнуки Мономаха.

Ятвяги — литовське плем'я, зближене до прусів, жило над Нарвою і Бобром; дуже войовниче. На них ходив походом Володимир Вел. 983 і Ярослав I.

Інгар — син Ярослава, був короткий час князем київським, коло р. 1200 і вдруге коло 1212.

Гоголь — *fuligula clangula*, Moorente, болотна качка.

Чернядь — чернеть, чорнята, *fuligula cristata*.

Стугна — ріка, в якій утопився син Всеволода Ростислав, що вибирався був 1093 р. з Володимиром Мономахом на половців. Як Донець був добрий для Ігоря, так Стугна зла для Ростислава.

Половецькі вежі — цебто їхні шатра-хати, що можна було на возах переносити з місця на місце.

З М І С Т:

Про „Слово о полку Ігоревім”, його зміст і значіння, про його автора й відкриття та дальшу долю поеми	3
Слово о пълку Игореви, Игоря, сына Святъславля, внука Ольгова .	13
Переклад „Слова о полку Ігоревім” на нинішню мову (прозою) .	23
Переклад „Слова о полку Ігоревім” віршами різних поетів . . .	37
Деякі пояснення	61

Заставки і кінцівки до цього видання взяті з „Прикрас рукописів Галицької України”, видання Національного Музею у Львові.

